

Pluzhnikova T. Artionym as a component of the creolized text.

The special type of the creolized text (the picture) is analyzed in the article. Artionym presents its verbal part, carrying out the role of ekphrasis, and iconic - the one that is represented in a picture. Their combination strengthens the importance of everyone as a result synergetic effect is reached.

Keywords: creolized text, artionym, ekphrasis, synergetic effect.

Прискока О. В.

ПАМ'ЯТКА СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ XVII СТОЛІТТЯ “ПРОЛОГ” (1643 р.) ЯК ДЖЕРЕЛО ФІЛОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Стаття присвячена розгляду давньоруської писемно-літературної пам'ятки “Пролог” за списком 1643 року, що зберігається в Інституті рукописів, у фонді Київської духовної академії. У ній висвітлено основні палеографічні дані пам'ятки, її літературний зміст і деякі особливості мовних рис. Автор доводить, що вона містить важливий матеріал для літературознавчих, мовознавчих та інших наукових спостережень.

Ключові слова: список, джерело, слово, лексема, великомученик, страсті, повчання, сказання, пам'яті, жанр.

Прологом у християнській та науковій традиціях називають своєрідний збірник літературних творів релігійного змісту, до якого увійшли житія святих, переважно великомучеників, постраждалих за віру, повчання, церковно-повчальні оповідання тощо, розміщені за днями церковного календаря.

З огляду на величезну кількість списків *пролога* (понад 3000, у кількох редакціях), наявних на східнослов'янській території і переписаних у різні часи, починаючи від Київської Русі і майже до XIX століття, роблять висновок, що ця книга була масовим улюбленим читанням східних слов'ян періоду як мінімум XI–XVII століть. Відомі деякі списки *пролога* і на південнослов'янській території, проте у кількісному відношенні вони значно поступаються східнослов'янським.

Літературним і текстологічним джерелом *пролога* вважають пам'ятки християнської візантійської літератури: “Мінологій”, складений при імператорі Василі II (975–1025 рр.) і “Синаксар” XI століття [1, т. 49, с. 409]. В науці припущення, що “Мінологій” завезла на Русь візантійська принцеса Анна, християнська дружина князя Володимира.

Відносно походження назви *пролог* відомо, що у одному з археографічних джерел, а саме у “Синаксарі” XI століття, складеному якимось Петром, була передмова – *pròlogoj*, грецька назва якої була використана слов'янськими перекладачами як назва усієї книги [там же].

За загальним змістом *пролог* складається з двох частин – вереснево-лютневої та березнево-серпневої, – які є окремими книгами, деколи

створеними незалежно одна від одної. З найдавніших списків цієї пам'ятки можна зазначити такі, як “Софійський Пролог” на вересень-лютий XII–XIII століть, “Пролог” на березень-липень XIII століття, “Пролог Лобковський” вересневої половини 1262 року, “Пролог Прилуцький” XIV – XV століть на обидві половини року та інші.

Видавати *пролог* почали у XVII столітті у Москві, здійснено кілька видань: 1641 р., 1642 р., 1659 р., 1675-77 рр., які належать до стародруків. Видання сучасного типу відбулося там само у 1856 році [там само]. Цей різновид давньої східнослов'янської писемності вже привернув увагу дослідників, здебільшого палеографів, найпомітнішим з яких є Є. А. Фет, автор статті про “Пролог” у виданні “Словарь книжников и книжности древней Руси”, у якій вміщено бібліографію з даного питання [5, т. 1, с. 376-381].

Пам'ятка, що є предметом нашого дослідження, зберігається в Інституті рукописів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського у фонді Київської духовної академії під № 178 за “Описом” М. Петрова [4, т. 1, с. 119-127]. Це книга обсягом 392 листи з текстом з обох сторін, датована 1643 роком. За змістом вона є березнево-серпневим *Прологом*, містить статті, відсутні у “Мінології” Василя Македонянина та у друкованому *Пролозі* [там же, с. 127]. На думку М. Петрова, походження пам'ятки слід пов'язувати з Новгородом, оскільки у тексті трапляється слово *посадникъ*, проте переписана десь на півдні Росії (ідеться про Україну – прим. автора) чи у Львові (напевно, Львів у Петрова не асоціювався з російською Україною – прим. автора), бо відбиває деякі риси української мови [там же]. До речі, М. Петров навів правильну форму зазначеного слова, ніяк не прокоментувавши, що у тексті воно написано з помилкою, яка свідчить про нерозуміння його українським писцем – *подсадникъ*.

Огляд літературних творів, вміщених у пам'ятці, показує наявність у ній таких жанрів: пам'яті; страсті; чуда; слова; повчання; притчі; сказання; науки; обретіння або перенесення мощей тощо.

Найпоширеніші із зазначених тут є *пам'яті*, *страсті*, *слова*, *повчання*. До останніх можна віднести поодинокі *притчі* та *сказання*, які трапляються у книзі. Так, *пам'яті* налічують 274 записи у двох різновидах, або зі словом *память* (так у тексті), або без нього, наприклад: *Пам'ять* преподобного отця нашого Никифора, ігумена Мідійського монастиря [Пролог 1643, л. 160], *Пам'ять* святого апостола і євангеліста Іоанна богословця [Пролог 1643, л. 167]; або без слова *память* – Преподобного отця нашого Мефедія (так у тексті) єпископа Моравського [Пролог 1643, л. 176]. За змістом *пам'яті* являють собою короткі оповідання про особу, яку поминають, її чесноти у християнському житті або подвиги, муки, гоніння, яких зазнала від язичників. На загальному тлі *пам'ятей* щодо осіб навколо-середземноморського походження (*Пам'ять* преподобної Макрини сестри Великого Василя) [Пролог 1643, л. 203] трапляються і наші місцеві *пам'яті* :

Пам'ять святих мучеників прєблаженних Варяга і сина Іоанна, убієнних у Києві [Пролог 1643, л.289], *Пам'ять* святих великомучеників Бориса і Гліба [Пролог 1643, л.316] та інші.

Зміст *пам'ятей* відкриває нам не лише прізвища особистостей, завдяки яким християнство перетворилося на світову релігію, він є джерелом знань про географію, адміністративний поділ, історію, життя етносів ранньохристиянської навколосередземноморської цивілізації.

Інший жанровий різновид у “Пролозі”, представлений великою кількістю прикладів – це *слова* – 190 записів, та близькі до них у змістовному відношенні *повчання* – 30 записів. Будучи рівноцінним з *пам'ятями* та *страстями* джерелом знань про світ періоду раннього християнства, вони мають одну велику перевагу – частина з них авторизована, або містить посилання на іншу книгу, з якої ці твори потрапили у “Пролог”. Тут ми знайомимося з творчістю багатьох давніх письменників і одночасно діячів церкви Лимониса, Єфрема, Євагрія мниха, Поладія мниха, Пахнутія, Ісакія, Даниїла мниха, Феодора єпископа Едеського та багатьох інших.

З-поміж *слів* і *повчань* велике зацікавлення викликають *слова* та *повчання* трьох святих – Іоанна Золотоустого, Григорія Богослова та Василя Великого. У нашому “Пролозі” вміщено 14 *слів* Іоанна Золотоустого та 4 його *повчання*, 5 *слів* Василя Великого та 3 його *повчання*. Під іменем Григорій знайдено 7 одиниць тексту: 4 *слова*, по одному *сказанню*, *повчанню* і *притчі*. Які з них належать власне Григорію Богослову, поки що не встановлено. Тому наводимо назви творів лише двох попередніх авторів.

Слова Іоанна Золотоустого: “О честі священницькій” [Пролог 1643, л. 32 зв.]; “Яко подобає творити милостиню преже на домашніх своїх” [Пролог 1643, л. 143]; “О молитві яко не продолжати молитви но вкратце і с уміненієм молитися” [Пролог 1643, л. 195]; “О молитві” [Пролог 1643, л. 200]; “Яко подобає ієреям учити люди на законє” [Пролог 1643, л.208]; “Како подобає чинити ієреям і како слово їм воздати в день судний” [Пролог 1643, л. 220]; “Єже не проповідати божества невірним” [Пролог 1643, л. 221 зв.]; “К глаголющим несть мук” [Пролог 1643, л. 240 зв.]; “Како не подобає воздавати зло за зло ні враждовати” [Пролог 1643, л.269 зв.]; “О єпископах не пекущихся людьми і не учаше їх от зол” [Пролог 1643, л. 271]; “О ємлющих лихви на сиротах” [Пролог 1643, л. 272 зв.]; “О злих женах” [Пролог 1643, л. 309]; “Яко подобає учащому також творити їм же учит” [Пролог 1643, л. 331]; “О довготерпінні і любви божій” [Пролог 1643, л.333].

Повчання Іоанна Золотоустого: “О покаяніі і о милостині како і по смерті приязна єсть” [Пролог 1643, л.110 зв.]; “К усім чоловіком ісходящим іс церкви от святія літургія” [Пролог 1643, л. 152]; “Кая спона отврещи ревность і зависть” [Пролог 1643, л. 226]; “О мятежі сія жизни” [Пролог 1643, л. 327].

Як видно з наведених вище назв, у творах висвітлені питання християнської моралі. Оскільки вміщені у “Пролозі” твори нерідко своїм

походженням сягають старозаповітних сюжетів, які потрапили на Русь через візантійське посередництво, то завдяки йому, ми отримуємо можливість вивчення візантійської писемно-літературної традиції у давній східнослов'янській літературі. Проілюструємо це положення на прикладі сюжету *О злих женах*, поширеному у нашій давній літературі.

У пам'ятці “Пролог 1643” є два тексти під такою назвою. Один – у жанрі *слів* із зазначенням автора Іоанна Золотоустого, другий – *повчання*, теж, мабуть, його, проте автор не зазначений.

Дивимосся. “Σλοπο θοαννα Ζλατουσταγο ο ζλψη[<≡ναη. Это ли ½μφο λρthe â ĩĕç0ùèďü” В ньому автор посилається на Соломона: “Премудрый Соломон глагол# лq(ч)øâ æèèè ñú êâî(i), è cú Siçâî â íõñòúîè, íâæâ cú æâíĭř çĕĭř è "çû÷íĭř è ĩďîèuäèâĭř” [Пролог 1643, л.309 зв.].

Інший варіант бачимо у другому проложному тексті “Піо÷âíçâ ê æâíâî”: “... ёó÷øâ âĭehòè òď#саâèöâř íâæâèè æâíĭř íâèâââíq áúòè çĕĭř wíâ âĭ òď#ñøè ĩ@çòíò, â çèâ æâíâ âĭ ñĭďòè çqøèè.” [Пролог 1643, л. 223].

Знаходимо цей сюжет у зміненому вигляді і в оригінальних творах давньоруських авторів, наприклад, у Данила заточника: “Лó÷øâ áú ìè æâĕhçĭ ââðèèè íâæâèè çèó æâíó ó÷èèè. Æâèâçĭ óââðèøü, â çĕř æâíř íâ íâó÷èøü” [3, с. 28].

Багатий матеріал для зіставлення містять й інші проложні твори. Наприклад, велике зацікавлення становлять 28 *Слів від Патерика*, вміщених у “Пролозі”. З них, за даними Петрова, п'ять *Слів* відсутні у “Синаксарі” XI століття. Проте ми знаємо, що у Київській Русі було перекладено в XI – XII століттях так званий “Синайський патерик”, переклад твору візантійського письменника Іоанна Мосха (538 – 619 рр.) “Луг духовний”. Крім того, був створений Києво-Печерський “Патерик”, що дійшов до нас у списку 1406 року, і це теж надає великих можливостей вивчення візантійської писемно-літературної традиції у східнослов'янській давній літературі.

Достатньо матеріалу у досліджуваній нами пам'ятці і для мовознавчих спостережень. Продемонструємо це на лексичному рівні на прикладі вивчення лексики будівництва і архітектури. Розглянемо тематичну групу слів на позначення будівельної споруди, житла, його частини. Вона є у кількісному відношенні одною з найчисельніших у “Пролозі” (1643 р.) і містить такі лексичні одиниці: çââí³â, âĭмъ, полата, жилищâ, чрътогъ, хизина, хижина, хижа, храмина, хлĥâина, маøèâна, âĭďниòâ, êĥòü, êĥòèâ.

Переважна більшість цих слів зафіксована у пам'ятках писемності Київської Русі, наприклад: çüââни~ ’будинок, будівля, приміщення’ (КЕ XII, 135а – б; СДЯ, 3, с. 431); âĭúú ’дім, будівля’ [СкБГ XII, 9г; СДЯ, т. 3, с. 46], ’житло’ [Ізб. 1076, 39; СДЯ, т. 3, с. 48]; âvíďüöü ’палац’ [Ізб. 1076, 269 зв.]; полàтâ ’палац, палата, дім’ [Ізб. 1073, 264а; СДЯ, Т. 7, с. 70]; æилиùâ ’місце перебування, житло’ [Ізб. 1076; СДЯ, Т. 3, с.262]; ÷ďúтоâú ’покій’ [Злат. біля 1200 р.; Срезн., т. 3, с.1569]; ’шлюбна кімната, спальня’ [Срезн., т. 3, с. 1569]; òĥâĭíâ ’будинок, кімната’ [Ізб. 1073, Срезн., т. 3, с. 1374-1375], ’приміщення

для худоби' [Срезн., т. 3, с. 1375]; ðиґиіà 'хатина', 'келія' [Ізб. 1076, л. 95; Панд. Ант. XI в., л. 221; Срезн., т. 3, с. 1426]. Таким чином, ми бачимо, що вони відбиті давніми перекладними пам'ятками і разом з лексикою старослов'янського походження складають той конгломерат, який прийнято в історичному мовознавстві називати давньоруською літературною мовою. І лише одне з них – іаѡѣіа 'житло' західнослов'янського походження є результатом проникнення живої української мови у список "Пролога" 1643 року: "Еѡах'е іѡаһѡѡаіу, аі аас ли іаѡѣіу иіаѡу или іа џіааѡи ли аfі" [Пролог 1643, л.193 зв.]. Воно відсутнє у давніх пам'ятках. І. І. Срезневським зафіксоване лише слово іаѡѣіди 'проживати' у жалуваній грамоті Олександра-Вітовта литовським євреям 1388 року. [Срезн., т. 2, с. 253]. Дослідники історії української мови спостерігають появу лексеми іаѡѣіа в українській діловій писемності під 1454 роком [2, с. 217].

Помітні є вкраплення в текст пам'ятки українських слів і форм інших тематичних груп: іі÷аѡіѣу [Пролог 1643, л. 3], іѡаііѣѣа [Пролог 1643, л. 73 зв.], іа÷аѡа [Пролог 1643, л. 77], ÷ѡііаѡу [Пролог 1643, л. 77], аһлѣліѣѣу [Пролог 1643, л. 44 зв.], вѣѡѡаѡѡ [Пролог 1643, л. 18], ѣіѡ÷іа [Пролог 1643, л. 39 зв.], аѡѡі [Пролог 1643, л. 87], а також українські пояснення запозичених слів, глоси: іһñүѡ іаѣ џіааііѣѣ ѡѡааііу [Пролог 1643, л. 149]; іһñүѡ июль ракомый **чарваѡъ** [Пролог 1643, л. 263]; мһñүѡ авфѡнѡ џіааііѣѣ **паѡіаііу** [Пролог 1643, л. 330]. Тобто в даному разі ми спостерігаємо один з аспектів формування української літературної мови у XVII столітті.

Отже, на сам кінець можна зробити висновок, що "Пролог" 1643 року заслуговує на увагу науковців як джерело філологічних досліджень у галузі літературознавства, історичного мовознавства, слов'янської палеографії та інших споріднених наукових напрямів.

Л і т е р а т у р а :

1. Брокгауз Ф. А., Ефрон И. А. Энциклопедический словарь : в 82-х томах. – СПб., 1900.
2. Історія української мови. Лексика і фразеологія / відп. ред. В. М. Русанівський. – К. : "Наукова думка", 1983. – 743 с.
3. Лексика и фразеология Моления Даниила Заточника. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1981. – 232 с.
4. Описание рукописей церковно-археологического музея при Киевской духовной академии / составил Н. Петров. – Вып. 1. – К. : Тип. С. Т. Еремеева, 1875. – 542 с.
5. Словарь книжников и книжности древней Руси. – Вып. I (XI – первая половина XIV в.) / отв. ред. Д. С. Лихачев. – Л. : Изд-во "Наука", 1987. – 493 с.

Д ж е р е л а :

Злат. Златоструй XII століття за списком Імператорської публічної бібліотеки. Цит. за Срезн.

Ізб. 1073	Ізборник князя Святослава 1073 року. Цит. за Срезн. та СДЯ.
Ізб. 1076	Ізборник князя Святослава 1076 року. Цит. за СДЯ.
КЕ XII	Кормча Єфремівська XII ст. Государственный исторический музей, Синодальное собрание, № 227: л. 1 – 2876 текст.
Панд. Ант. XI в.	Пандект Антиоха за сп. XI ст. Воскресенського Новоієрусалимського монастиря. Цит. за Срезн.
Пролог 1643	Пролог 1643 р. // Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Інститут рукописів. – Фонд київської духовної академії, рукопис № 178.
СДЯ	Словарь древнерусского языка (XI–XIV ст.) / под ред. Р. И. Аванесова. – М., 1988 – 2008. – Т. 1-8.
СкБГ XII	Сказання про Бориса і Гліба, яке приписують мниху Якову, к. XI ст., за списком “Успінського збірника XII ст.”. Цит. за СДЯ.
Срезн.	Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка [Репр. Изд.]: Т. 1-3. – М., 1989.

Прискока О. В. Памятник староукраинского литературного языка XVII столетия “Пролог” (1643 г.) как источник филологических исследований.

Статья посвящена рассмотрению древнерусского письменно-литературного памятника “Пролог” по списку 1643 г., хранящемуся в Институте рукописей в фонде Киевской духовной академии. В ней освещены основные палеографические данные памятника, его литературное содержание и некоторые особенности языковых черт. Автор доказывает, что он содержит важный материал для литературоведческих, языковедческих и других научных наблюдений.

Ключевые слова: *список, источник, слово, лексема, великомученик, страсти, поучения, сказания, памяти, жанр.*

Pryskoka O. V. Manuscript of old ukrainian literature language XVII century “Prologue” (1643) as a source for philological studies.

The article considers Old Rus written and literary manuscript “Prologue” on the list in 1643, which are stored in the Institute of manuscripts in the collection of the Kiev Theological Academy. It highlights the main paleographic data of manuscript, its literary content and language features. The author argues that it contains important material for literary, linguistic and other scientific observations.

Keywords: *list, source, word, martyr, passion, precept, token, saga, manuscript, genre.*

Салахатдинова Э. Ш.

Национальный авиационный университет

**СПОСОБЫ СЕМАНТИЗАЦИИ КРЫЛАТЫХ СЛОВ И ВЫРАЖЕНИЙ
В ЭПТОГРАФИЧЕСКИХ ИЗДАНИЯХ XX ВЕКА**

Статья посвящена анализу использования различных способов семантизации крылатых слов и выражений в русской эптографии XX века.

Ключевые слова: *семантизация, способы семантизации, крылатые слова и выражения.*